

Fenomenologisk kulturvetenskap

Den etnologiske veteranen Jonas Frykman med en omfattande produktion bakom sig har utkommit med en bok om fenomenologin som en användbar teoretisk utgångspunkt för etnologisk och kanske också folkloristisk forskning.¹ I själva verket visar han i sitt allra sista kapitel att fenomenologiska tankegångar genomsyrat svensk och norsk kulturvetenskap redan under ett trettiotal år. Varför då denna bok?

Värdet ligger på flera plan. Dels ger Frykman goda översikter över hur etnologin i Sverige utvecklats och förändrats då idéer om materialitet ersatte föremålsforskningen och i förlängningen av den processen relationen mellan människa och redskap blev central snarare än människan som redskapsanvändare eller redskapet som föremål. Dels visar han hur övergången från den postmoderna förtjusningen för diskurser och andra högtflygande

¹ Frykman, Jonas 2012. *Berörd. Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Carlssons, Stockholm. 176 s.

fenomen till det vardagligt nära gestaltats i forskningen. Vidare hänvisar Frykman glädjande nog ofta till skönlitteratur som en källa till förståelse av kulturella fenomen. Slutligen vill jag också föra fram hans sätt att sätta etnografin i högsätet. Man dristar sig nästan till att skriva att Frykmans bok är ett utrop i stil med "Ned med teorierna!"

Fenomenologin som forskningsredskap är inte ny, tvärtom har den rötter som är flera hundra år gamla och spridda som rottrådar i många vetenskaper. Namn som Heidegger, Arendt och Bachelard, och i viss mån den nyare fenomenologins fader Edmund Husserl, nämns flitigt. I huvudsak koncentrerar sig fenomenologin på att studera ett visst fenomen och belyser det från olika håll. I första hand kan fenomenologin framstå som ett sätt att göra en ren och skär beskrivning då den grundläggande tanken är att försöka nå tinget i sig (*das Ding an sich*, som Immanuel Kant formulerade sig). Då blir det mest värdefulla som de senaste tidernas kulturforskning har att bidra med kanske insikten om att den som ser och studerar ett fenomen samtidigt tolkar det och att han/hon därför måste redogöra för sin egen ställning i förhållande till fenomenet.

Inom kulturvetenskaperna har man förstått detta grepp som att konkreta föremål som redskap, landskap, kropp blir centrala forskningsobjekt i motsats till det stora intresset för representationer och symboler som länge varit förhärskande. Men inte bara konkreta föremål väcker intresse utan också känslor och sinnen. Man talar ju om den affektiva vändningen (*the affective turn*). Ett av fenomenologins mål såsom Frykman beskriver den är kanske att vända uppmärksamheten från koncentrationen kring de kognitiva processerna och försöka nå människans vardag och verklighet i praxis som hon själv känner och upplever den utan att hon först behövt förklara den i ord. På grund av risken för hemmablindhet blir det viktigt för iakttagaren att göra sig medveten om vilka fenomen han/hon riskerar förbise för att de är självklara i all sin vardaglighet. En barnslig nyfikenhet på världen blir ett villkor för ett gott fenomenologiskt arbete.

Fältarbetet blir därigenom centralt. Frykmans bok är en beskrivning av flera situationer där han själv varit med bland annat på den krigsdrabbade Balkanhalvön. Han bygger också upp sin bok kring egna tidigare studier av det svenska bondesamhället men nu med fokus just på fenomenen som sådana, som skapare av känslor genom sinnenas påverkan, som skapare av upplevelser och därigenom erfarenheter. Kroppen är förstas inkörsporten till alla dessa känslor, upplevelser och erfarenheter. Därför blir den ett centralt tema i boken. Tyst kunskap behandlas rätt så ingående. Frykman menar att kroppen, i detta fall händerna, "vet" när en vetebrodsdeg är lagom för utbak-

ning. Han hävdar att en erfaren man kan fälla ett träd utan att behöva kunna verbalisera och förklara processen på förhand. Hans kunskap sitter i kroppen.

Jag hade önskat mig ett problematiserande kapitel om relationen mellan å ena sidan människan, hennes sinnen, känslor, upplevelser och erfarenheter och å den andra människans förmåga till tänkande med eller utan språkliga uttryck. Nu får man den uppfattningen att ett föremål påverkar människan bara för att det är ett föremål. Det förefaller nästan som om föremål antropomorfiserats. Begreppet "kropp" är förstas mångtydigt, men det verkar som om huvudet inte hörde till kroppen. Frykman skriver exempelvis att en stor sten uppfordrar till försök att lyfta den eller att hoppa över den eller att bearbeta den. Men är det så? Kan man inte tänka sig att folk går förbi en sten utan att den alls betyder någonting för dem? Fenomenologins koncentration kring föremål får inte leda etnologin eller folkloristiken till att glömma människan som en tänkande varelse. Det är kanske först då människan lärt sig att en sten kan bearbetas, bestigas, flyttas som lusten vaknar. Det är kanske först då modern stått bredvid sin dotter när hon knådade sin deg och visat för henne att den ännu inte var redo för utbakning som dottern långsamt lärt sig när den har rätt konsistens. Det är kanske först då mannen fällt flera träd tillsammans med sin far som förklarat varför det måste göras på ett visst sätt som han lärt konsten. Inte ens bron i Visegrad som spelade en stor roll som plats för en massaker under kriget i det forna Jugoslavien talar till den som inte har en aning om kriget där eller krig överhuvudtaget.

En annan fråga man kunde diskutera är huruvida känslor är så avintellektualiserade som boken låter förstå. Äckel, sorg, smärta men också glädje, kärlek eller vänskap är i högsta grad kulturprodukter. Det som man i en region uppfattar som läckerheter är äckliga i en annan, smärta vid barnsbörd uppfattas på olika sätt i olika länder, kärlek och vänskap är otänkbara i vissa kombinationer i vissa situationer och helt plausibla och praktiserade i andra. Är det faktiskt "bara" kroppen utan huvud som avgör sådant?

Genomgående frågar sig Frykman vilken nytta man som folklorist-etnolog-etnograf kan dra av fenomenologin. Svaret hittar jag på sid. 139: "Den nytta man kan dra om tingens motstånd eller eftergivlighet som etnografiskt arbetande analytiker är dels att lära sig fråga efter dem, dels att ständigt vara uppmärksam på *praktiken* – de situationer där de tas i bruk." Boken är inspirerande och kommer säkert att föda många fruktbara tankar hos kommande läsare.

Ulrika Wolf-Knuts